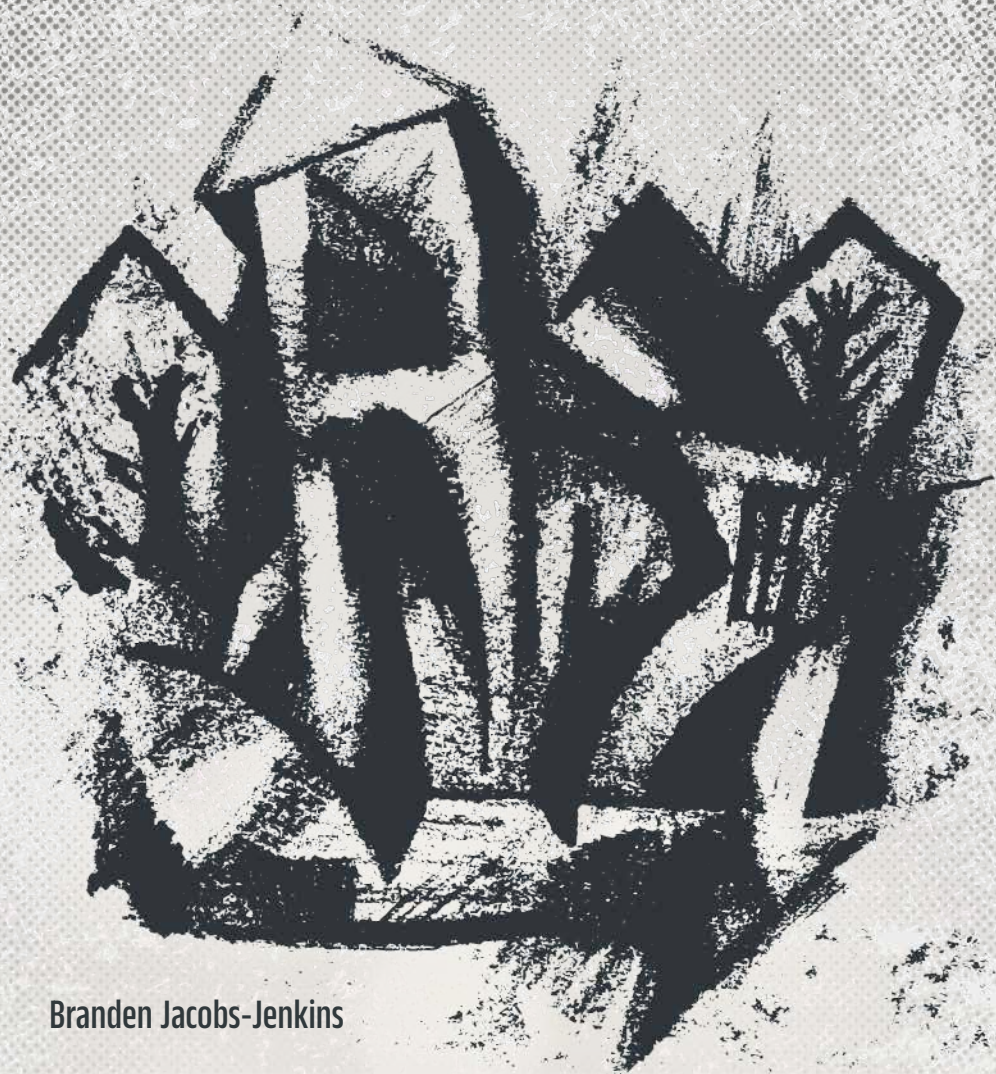

Branden Jacobs-Jenkins

Tsikaadide aeg

Perekonnapilt

Branden Jacobs-Jenkins

TSIKAADIDE AEG

(Appropriate)

NÄIDEND KOLMES VAATUSES KAHE VAHEAJAGA

Lavastaja **Peeter Raudsepp**

Tõlkijad **Anne Lange** ja **Lauri Saaber**

Kunstnik **Kristjan Suits**

Helilooja ja muusikaline kujundaja **Malle Maltis**

Lavavõitlus **Tanel Saar** (VAT Teater)

ANTOINETTE/TONI LAFAYETTE **Ülle Lichtfeldt**

BEAUREGARDE/BO LAFAYETTE **Tarvo Sõmer**

FRANÇOIS/FRANZ/FRANK LAFAYETTE **Margus Grosnõi**

RACHAEL KRAMER-LAFAYETTE **Natali Väli** *(külastajana)*

RIVER RAYNER **Laura Niils**

RHYS THURSTON **Rainer Elhi**

CASSIDY/CASSIE KRAMER-LAFAYETTE **Marion Tammet** *(külastajana)*

ANNABEL KRAMER-LAFAYETTE **Petra Liisa Pilv / Viktoria Väli** *(külastajana)*

Etenduse juhid **Eili Neuhaus** ja **Katrin Kalamets**

Esietendus 25. oktoobril 2024 Rakvere Teatri suures majas

„Minevik ei sure kunagi. See ei ole isegi minevik. Kõik me rabeleme võrkudes, mis on kootud ammu enne meie sündi – pärilikkuse ja keskkonna, ihade ja tagajärgede, ajaloo ja igaviku võrkudes.”

- William Faulkner

„Iga tõe, ükskõik kui hävitava, võib välja kannatada, ainult et ta peab asendama kõik, andma sama palju elujõudu kui lootus, mille ta välja tõrjub.”

- E. M. Cioran

AUTORIST

Ameerika noorema põlvkonna näitekirjanik Branden Jacobs-Jenkins on teinud endale nime nüüdisaja ühiskondlike tabude teravapilgulise vaatljana, kelle näidendites lahutamatu pöimuvad isiklik ja ajalooline mõõtkava. Ta on kahel korral olnud Pulitzeri kirjanduspreemia nominent ja pälvinud prestiižika MacArthuri stipendiumi.

1984. a Washingtonis sündinud Jacobs-Jenkins, kelle ema oli üks esimesi Harvardi ülikooli õigusteaduskonna lõpetanud mustanahalisi naisi, veetis suved vanavanemate juures Arkansases – käesolevas näidendis kujutatud keskkonnas. Kirjandushuvi tärkas temas teismelisena, ja ehkki 2002. a suundus ta Princetoni ülikooli õppima esmalt antropoloogiat, valis ta kõrvalerialaks kirjanduse ning osales aktiivselt ka üliõpilasteatri tegemistes. Magistriõpe järgnes juba New Yorgis teatriteaduse alal.

Pärast paari esimest katsetust kujuneski Jacobs-Jenkinsi läbimurde-teoseks „Tsikaadide aeg” (*Appropriate*; 2013), klassikalise ameerika perekonnadraama võtteid nii osavalt rakendav kui ka kavalalt õõnestav tekst, mis on jäänud tema visiitkaardiks tänini. Mitmeplaanilises, sügavalt traagilises ja süngelt koomilises loos saavad sõna eri tõesed ja vaatenurgad, muutes kujutatu omamoodi kaleidoskoobiks tänapäeva vastuoludest ning illustreerides tema loomingulist kreedit, et igal tegelasel peaks näidendi jooksul vähemalt korra olema õigus ja iga tegelane peaks vähemalt korra käituma taunitavalt. Nõnda on Lafayette’ide klanni liikmed ühtaegu keerukad ja piiratud, hirmuäratavad ja haletsusväärsed, mõistetavad ja ärritavad; mitte tingimata halvad inimesed, kelle head kavatsused aga luhtuvad taustast tulenevate silmaklappide tõttu. Märkimisväärne on, et mustanahaline autor hoidub lõunaosariikide ajaloopärandiga maadlevate valgete ühesest karikerimisest, otsustades (küll sapisevõitu) empaatia kasuks. Teose staatusest uusimas ameerika teatris annab tunnistust tõik, et 2024. a kevadel võitis selle värskeim Broadway lavastus 3 Tony auhinda, sh parima taaslavastuse ja parima naispeaosa kategooriates.

Perekonnadraama žanri on Jacobs-Jenkins viljelenud veel näidendites „Sõda” (*War*; 2014), mis jutustab II maailmasõja järel Saksamaal sündinud mustanahalistest Ameerika sõdurite ja sakslannade järeltulijatest, ning „Eesmärk” (*Purpose*; 2024), mis kujutab kodanikuõiguste eest võidelnud fiktiivse Chicago poliitdünastia teravaid suhteid. Samuti on ta tähelepanu pööranud enda põlvkonna, nn millenniumilaste väljakutsetele ja arenguraskustele näidenditega „Gloria” (2015, satiir noortest kultuuriajakirjanikest) ning „Omad vitsad” (*The Comeuppance*; 2023, klassikokkutulekust koroonaajal, keskea ja surelikkusega leppimisest).

Intervjuudes tagasihoidliku ja eneseiroonilise, loomingus aga provo-

katiivse ja tihti võllahuumoriga flirtiva Jacobs-Jenkinsi sõnul huvitab teda autorina eeskätt ühiskondliku ettekirjutuse ja tegelike tundmuste vahekord ning sellest kerkiva häbi anatoomia. Teatrit nimetab ta kollektiivseks hallutsinatsiooniks, mis laseb kõnelda inetutest emotsioonidest väliselt viisakas õhustikus. Kuigi ta ei usu sotsiaalsete valupunktide „ära-lahendamisse”, eriti kunstis, on ta veendunud, et mis tahes teos on alati vältimatult ka poliitiline, kuna väljendab nägemust inimestest ja sellest, mil viisil ühiskond kollektiivselt tähendusi ehitab.

PEALKIRJAST

Näidendi originaalpealkiri *Appropriate* omab inglise keeles hulga erinevaid tähendusi. Sõnaraamatus on *ap-pro-pri-ate* omadussõnana seletatud kui

1. sobilik või paras teatud eesmärgiks, sündmuseks, isikule jmt.
2. kellelegi kuuluv või kohane; õige

ja tegusõnana kui

3. reserveerima õigusi, volitama millekski, kinnitama õigust, kõlblikuks tunnistama
4. endale võtma, omandama
5. võtma ilma loata või nõusolekuta; arestima; sundvõõrandama
6. varastama, eriti pisivargust sooritama

Pealkirja „Tsikaadide aeg” valis Eesti lavastuse jaoks välja autor ise.

PEREKONNADRAAMAST AMEERIKA NÄITEKIRJANDUSES

Kommenteerides oma sagedast pöördumist perekonnadraama traditsiooni poole, on Branden Jacobs-Jenkins selle žanri ajaloolist tähtsust ameerika näitekirjanduses põhjendanud USA kui rahvaste sulatusahjuga: „Oleme pluralistlik demokraatia – sisserändajad või sisserändajate järeltulijad on ehitanud siin endale elu või kavatsevad seda teha. Ainus sotsiaalne üksus, mis kätkeb meie jaoks minevikku ja identiteeti, on perekond. Saksa traditsioonis on palju külade kohta käivaid näidendeid; brittidel on kuulsad kommete- ja mõisalood. Minevikukujutus on seal põimunud kogukonna- ja paigatunnetusega. Meil seevastu on vaid perekond, mille foonil mängida läbi kõik üldised võitlused – minu meelest väga põnev ja omamoodi liigutav olukord.”

Kui 19. sajandi teisel poolel ja 20. sajandi algul tegeles tekkiv ameerika näitekirjandus peamiselt kas inglise eeskujude jäljendamise või rahvuslike müütide kinnitamisega kergekaaluliste, tihti patriootlike melodraamade näol, siis I maailmasõja järgses muutunud maailmapildis leidis aset küpsemine ning uut laadi tõsiduse otsing. Seni pigem romaanide pärusmaaks peetud kunstiline nõudlikkus ja ühiskonna realistlik peegeldamine hakkas tungima teatrilavale – see tendents langes kokku modernsusega seotud sotsiaalse, moraalse ja usulise kriisiga uuenevas riigis, kus varasemad väärtused ja väärtused olid sattunud kahtluse alla ning kus perekonda õpiti nägema kahetiselt, ühtaegu turvalise sadama ja sillapeana kapitalistliku eluvõitluse halastamatuses ning lämmatava jõuna, mis oma kollektiivsete nõudmistega takistab üksikisiku eneseteostust.

Keskne vastuolu individuaalsuse ja kollektiivsuse vahel oli aimatav hiljem Nobeli preemiaga pärjatud Eugene O'Neilli esimeses täispikas näidendis „Silmapiiri taga” (*Beyond the Horizon*; 1920), mida liigitatakse pöördpunktiks naturalistliku draama jõudmisel Ameerika lavadele ja perekonna kujutamisse. Edaspidi uuris O'Neill peredraama kui žanri põlvnemist antiiktragöödiast näidendites „Iha jalakate all” (*Desire Under the Elms*; 1924) ja „Elektra saatus on lein” (*Mourning Becomes Electra*; 1931) ning tema viimane teos, postuumselt etendunud „Pikk päevatee kaob öösse” (*A Long Day's Journey into Night*; 1956) vapustas autobiograafilise käsitlusega isa, ema ja kahe poja tõeliselt piinarikastest suhetest. O'Neilli loomingust vaatasid vastu mitmed areneva ameerika näitekirjanduse ja peredraama põhijooned: freudistliku psühholoogia esiletõus, võlg euroopa autorite (Strindbergi ja Ibseni) ees koos oskusega muundada see omamaise kultuurikonteksti väljenduseks ning klassikaliste autoriteetide nõrgenemine – isa taandub ajapikku saamatuks, kaugeks või puudevaks, meeleheitel ema

püüab visalt kõike koos hoida, mässavad lapsed ütlevad lahti kogu mudelist. Kehtinud müüdid ja ideaalid lagunevad, jättes järele kaotuse ja hääbumise tunde.

Pärast II maailmasõda saavutasid O'Neilliga võrreldava maine kaks näitekirjanikku ja nende loomingus seisis perekonnadraama tähtsal kohal. Arthur Miller, kelle kuulus märkus: „Minu meelest pole elus avalikke teemasid, on vaid isiklikud teemad” kõlab kokku Jacobs-Jenkinsi sellesisulise arvamusega (poliitiline kui isikliku laiend), jäädvustas end kirjanduslukku ennekõike näidendiga „Müügimehe surm” (*Death of a Salesman*; 1949), milles kasvav ühiskondlik küünilisus ja rahutus kohtub terava kriitikaga hääbuva isakuju aadressil – peategelase, müügimees Willy Lomani pime usk Ameerika unelma müüti viib ta pealiskaudse materialismi külge klammerdumise ja psühholoogilise allakäiguni, äratades lootusetust ja ahastust tema poegades, kes erinevalt temast mõistavad müüdi illusoorust. Ka mitme teise Milleri näidendi, nagu „Keller ja pojad” (*All My Sons*; 1947) või „Hind” (*The Price*; 1968), aineks on just isade-poegade karmid ja trööstitud, majanduslikust reaalsusest moonutatud suhted. Tennessee Williams, kes kirgliku lüürilise traagikaga kujutas lõunaosariikide klammerdumist oma kadunud mineviku külge, muutis perekonna illusioonide, ängide, pettumuste ja seksuaalsuse lahingutandriks eriti näidendites „Klaasist loomaaed” (*The Glass Menagerie*; 1944), „Tamm nimega Iha” (*A Streetcar Named Desire*; 1947) ja „Kass kuumal plekk-katusel” (*The Cat on a Hot Tin Roof*; 1955) – millest viimasele, ahnuse ja näotute peresaladuste meisterlikule keemispunktile, vihjab Jacobs-Jenkinsi „Tsikaadide aeg” korduvalt (kuigi surev ja kardetud patriarh on asendatud juba surnud ning elu lõpuosas hüljatud patriarhiga – samuti märgiline nüke).

Edward Albee legendaarne „Kes kardab Virginia Woolfi?” (*Who's Afraid of Virginia Woolf?*; 1963) ei ole rangelt võttes küll perekonnadraama, kuid tembeldatakse selleks sageli – osalt kuna noorem abielupaar selles kahe paari duellis toimib vanemale paarile lastena, ülekantud tähenduses, ja osalt kuna näidendis viidatakse peategelaste nähtamatule, väljamõeldud pojale (puudev pojakuju puuduva isa asemel).

Seesuguse kriitilise, minevikunostalgia ja ebarealistlike idülliootustega võitleva perekonnadraama menule pani aluse eeskätt keskklassi publiku äratundev samastumine, katarsisest ammutatav terapeutiline efekt. Ühtlasi andis menugi tunnistust muutuvatest aegadest, ameeriklastes 20. sajandi keskpaiku kasvanud soovist teatri järele, mis ei pakuks pelgalt eskapismi, vaid

värsket ja vabastavat häält, kõneldes kaua maha salatud ebamugavatest tõsiasjadest – ehkki väliselt viisakas õhustikus, nagu toonitab Jacobs-Jenkins. Auhindadega premeeritud perekonnadraamast kujunes Broadway üldtunnustatud institutsioon, sotsiaalsest teravusest aga skandaali läbi hästi reklaamitav müügiartikkel.

1970ndate alguseks olid žanri iseloomulikud nõksud ameerika teatripublikule igatahes piisavalt teada, nii et võimalik oli minna ka paroodia teed – näiteks Kurt Vonneguti hingesugulase John Guare „Siniste lehtede maja” (*The House of Blue Leaves*; 1971) on „tõsimeelne farss”, absurdikomöödia, milles kahe põlvkonna arveteklaarimisse sekkuvad paavst Paulus VI, kurt Hollywoodi näitlejanna, kolm nunna ja terroristide vandenõu. 1960ndate ühiskondlikest mullistustest sündinud kontrakultuur oli maandunud, asunud järgmise värsket ja vabastava häälena vallutama teatri tunnustatud institutsioone ja tõmbenumbreid. Broadway kõrvale ilmusid *off*-Broadway ja *off-off*-Broadway ning ühtäkki polnud valge keskklassi maitse Ühendriikides enam teatripiletite müügi ainuke eeltingimus.

Toona vallandunud uues muutuste laines laienes ameerika näitekirjanduse kaanon 20. sajandi viimasel ja 21. sajandi esimesel veerandil jõudsalt – seda koos perekondliku draama, ühe oma mainekaima väljundiga. Muuhulgas on žanri edasi arendanud Sam Shepardi näidendite „Maetud laps” (*The Buried Child*; 1978) ja „Tõeline lääs” (*True West*; 1980) tormilised ja tumedad veresuhked Kesk-Lääne hingemuserdaval lauskmaal; August Wilson, kelle kümnest näidendist koosnevas tsüklis, mis kajastab USA mustanahaliste elu kümnendite kaupa, leidub ka kõrgelt hinnatud perekonnalugu „Tarade taga” (*Fences*; 1983); kõige ebamugavamast tõsiasjast, lapsepilastusest rääkiv Paula Vogeli mäludraama „Kuidas ma õppisin sõitma” (*How I Learned to Drive*; 1997); Suzan-Lori Parksi „Võitja/kaotaja” (*Topdog/Underdog*; 2001), sümbolistlik Kaini ja Aabeli variatsioon kahest mustanahalisest vennast; Tracy Lettsi „Augustikuu” (*August: Osage County*; 2007), mis, nagu ka Jacobs-Jenkinsi „Tsikaadide aeg”, mängib teatud tüüpi perekondliku materjaliga kirjandusliku kummarduse vormis; või Tony Kushneri postmodernne „Haritud homoseksuaali teejuht kapitalismis ja sotsialismis koos pühakirja lahtiseletamisega” (*The Intelligent Homosexual's Guide to Capitalism and Socialism with a Key to the Scriptures*; 2009), tagasipöördumine perekonda ründava materialismi küsimuse juurde nüüd juba vahetunud aastatuhande raamistikus.

Ühiskonna mitmekesistumine on mitmekesistanud Ameerika, nagu ka Eesti teatri- ja kirjanduspilti; kunst toitub elust; isiklik on avalik on isiklik. Ja perekond on alati ühiskond miniatuuris, mikrokosmos, kus moel või

teisel mängitakse läbi kõik inimelu suured surved ja konfliktid. See on sulatusahi, käibemüütide läbi loodud ideoloogiline mudel ning lava – umbes nii võiks kokku võtta perekonnadraama põhiolemuse. Mitte ainult Ameerikas, vaid ka meil.

USA LÕUNAOSARIIKIDEST

Lõunaosariikideks nimetatakse traditsiooniliselt Ameerika Ühendriikide kaguosa, mille piirideks Ohio jõgi, 36°30' paralleel ja maamõõtjate poolt 18. sajandil veetud nn Mason-Dixoni liin. Viimasest tuleb ka piirkonna levinud rahvakeelne hüüdnimi Dixie või Dixieland. USA föderaalvalitsuse määratluse järgi liigituvad lõunaks Alabama, Arkansas, Delaware, Washington D.C., Florida, Georgia, Kentucky, Louisiana, Maryland, Mississippi, Põhja- ja Lõuna-Carolina, Oklahoma, Tennessee, Texas, Virginia ja Lääne-Virginia.

Lõunaosariikide soe kliima (temperatuur püsib plusspoolel kuni 300 ööpäeva aastas) koos rohkete sademetega laseb kasvatada tulusaid põllukultuure nagu tubakas, riis, suhkruroog ja puuvill. 17.–18. sajandi eurooplastest asunikele pakkus see soodsa võimaluse eksportida saaki tingimusel, et kasvatuse jaoks leitakse piisav alaline tööjõud. Ressursiks osutusid orjastatud aafriklased ja rahvusvaheline orjakaubandus. Ainulaadsest pakkumise ja nõudluse vahekorra tekki orjanduslike istanduste süsteem – 18. sajandi lõpuks moodustasid mustanahalised umbes kolmandiku lõunaosariikide elanikkonnast ning pea kogu istanduste tööjõu. Ameerika kodusõja alguses (1861) viibis orjuses üle 4 miljoni mustanahalise, ehkki valgest elanikkonnast omas orje vähem kui kuuendik. Sõjaeelne, puuvillale orienteeritud lõuna tugines turul Briti tekstiilitööstusele ja seisis vastu järjest tööstuslikuma põhja kasvavale majandus-poliitilisele võimule. Ühiskondlikus plaanis seadis lõuna toonase Euroopa eeskujul aukohale suurmaaomanike aristokraatliku elulaadi (vt nt „Tuulest viidud”), sattudes nõnda kibedasse kontrasti põhjaosariikide kodanlik-kapitalistliku tulevikunägemusega.

Ajavahemikus Ameerika iseseisvussõjast (1775–83) kuni 1830ndateni kujunes põhjaosariikide suhtumine orjandusse abolitsionistide õhutusel karmiks hukkamõistuks. Vastukaaluks rõhutas valgenahaline lõuna häälekalt oma „eripära”, õigustades orjanduse institutsiooni piibli, majandushuvide, mustanahaliste väidetava rassilise alaväärsuse ning ühiskondliku korra säilitamisega. Lõuna separatism orjanduse kaitsel kulmineerus 1860–61, kui 11 osariiki löid föderaalunioonist lahku ja moodustasid konföderatsiooni. Puhkenud kodusõda (1861–65) tõi lõunas inimkaotuste kõrval kaasa ulatusliku hävingu: laastati põllumaad, tapeti või rööviti kariloomad, purustati raudteed. Minema pühiti miljardite väärtuses orjadega seotud investeeringuid. Pikkamisi toibuma hakates toetus kaotajaks jäänud lõuna ka edaspidi valdavalt põllumajandusele ning nüüd juba „vabastatud” afroameeriklastele kui tööjõule. Ülesehitusperioodi lõppedes (1877) põlistas valgete valitsetud lõuna taas afroameeriklaste

alamuse, seda Jim Crow' seadustena tuntud meetmete kaudu, nagu põllumaa loonusrent (kohustus anda osa saagist maaomanikule), üheparteipoliitika ja rassiline segregatsioon.

Veel 1930ndatelgi olid lõunaosariigid vaesunud ja agraarne kant, mida iseloomustasid peamiselt puuvillapõllud; sissetulekud püsisid seal riigi keskmisest märksa väiksemad ning mustanahalisi hoiti feodaalaja talupoegadega võrreldavas seisundis. Puuvilla ületootmisega kaasnevad madalad müügihinnad olid loonusrendile sundinud ka enam kui poole valgetest talunikest. 1930ndate Suur majanduskriis pankrotistas puuvillaäri täielikult ning föderaalvalitsuse propageeritud „uus kurss” (New Deal) soodustas rännet põhja suurtesse tööstuskeskustesse, mis kiirenes lõunast pärit afroameeriklaste puhul eriti II maailmasõja päevil. Samas tõi uus kurss lõunale kokkuvõttes kasu – põllukultuuride kohustuslik mitmekesistamine koos mulla ja jõgede teaduslikuma majandamisega parandas tootlikkust tublisti.

Pärast II maailmasõda algas lõunas järjekindel kasv ja industrialiseerimine, arenesid puidu- ja paberi-, tekkisid naftakeemia-, lennundus- ja hiljem kosmosetööstus. Põllumajandus jäi, kuid selle tähtsus vähenes vaikselt. 20. sajandi teise poole rahvastikuplahvatus viis lõunaosariikide rahvaarvu üle 100 miljoni (praegu on Texas elanike arvult USA-s California järel teisel kohal) ning demograafilise tasakaalu nihkudes on kasvanud esindatus kongressis. Piirkonna poliitiline profiil on aga dramaatiliselt muutunud. Kui kodusõja järel domineeris lõunas demokraatlik partei, korjates populaarsust lõunale sõja kuulutanud Abraham Lincolni vabariiklaste arvelt, siis 1960ndateks oli demokraatide kodanikuõiguste platvorm (mis saavutas 1964. a soo-, nahavärv-, usu- ja rahvuspõhise diskrimineerimise üleriigilise keelamise) tõuganud paljud segregatsioonimeelsed lõuna konservatiivid vabariikliku partei poolehoidjate sekka.

Üha jõukama lõuna toetus on 20. sajandi viimasel ja 21. sajandi esimesel veerandil hakanud mängima presidendivalimistes väga olulist rolli – sel perioodil on lõunast Valgesse Majja pääsenud nii demokraate (Jimmy Carter, Bill Clinton) kui ka vabariiklasi (George H. W. Bush, George W. Bush). Teravaks poliitiliseks tüliõunaks on jäänud konföderatsiooni lipu paigutamine jätkuv kasutamine, nagu ka konföderatsioonile pühendatud mälestussammaste olemasolu.

Kultuuriliselt on lõuna silma paistnud võimsa kirjandustraditsiooniga – 19. sajandil Edgar Allan Poe, Mark Twain ja „Onu Remuse juttude” autor Joel Chandler Harris, 20. sajandil aga muuhulgas nobelist William Faulkner,

Tennessee Williams, „Tappa laulurästast” autor Harper Lee, dokumentaalromaanid üks leiutajaid Truman Capote, klassikud Thomas Wolfe, Ralph Ellison, William Styron ja Carson McCullers või uuema aja meistrid Alice Walker ja Cormac McCarthy. Keeruka ajaloo saadusena on lõunaosariikide kirjanduse üks põhijooni olnud valusa minevikupärandi vaagimine, ent samuti võitlus provintslusega ja unikaalse kohaliku identiteedi sügavam mõtestamine.

Võrdväärselt võimas muusikatraditsioon, seegi ajaloo, mustade ja valgete vastastikuste mõjutuste saadus, on ühtlasi tugevalt viljastanud kogu ameerika muusikat. Laias laastus võib öelda, et kantri on sündinud valgete lõunaosariiklaste rahvamuusikast, bluus ja rütmibluus sealsetest afroameerika vormidest ning gospeli puhul kattuvad mõlemad tavad. Džäss (algse nimetusega *ragtime*) tekkis 19. sajandi lõpul Louisianas New Orleansi afroameerika kogukonnas; džässi, bluusi, kantri, gospeli ja folgi segunemisest sai alguse rokkmuusika; gospeli ja rhythm & blues'i segunemisest soul. Lõunaosariikidest pärit legendaarsete artistide sekka kuuluvad Elvis Presley, Louis Armstrong, Ella Fitzgerald, Jerry Lee Lewis, Nat King Cole, Buddy Holly, Aretha Franklin, Chuck Berry, Ray Charles, Johnny Cash, James Brown, Janis Joplin ja paljud teised, kellela 20. sajandi popkultuuri oleks võimatu ette kujutada, praegustest megastaridest aga näiteks Pharrell Williams ja Beyoncé.

Lõunaosariikide köök, tunnusjoonteks gumbo (vürtsikas paks Louisiana supp/hautis), praekana ja igat masti grill, on muutunud ameerika kulinaarse identiteedi sünonüümiks. Rõhuasetus ühistele söömaaegadele ja külalislahkusele peegeldab lõunaosariiklaste enda sõnul laiemaid ameerikalikke, kogukonna hoidmise väärtusi. Lisaks on lõuna tuntud jõuliste usutraditsioonide, eriti evangeelse kristluse poolest, mis on vorminud Ameerika ühiskondlikke arusaamu ja suundumusi ning avaldanud laialdast mõju, olgu kodanikuõiguste liikumisele või tänapäeva poliitilistele vastasseisudele.

KU KLUX KLANIST

Ku Klux Klani (levinud lühendiks KKK või lihtsalt Klan) nime on kandnud ja kannab praegugi Ühendriikides mitu valge rassi ülimust rõhutavat paremäärmuslikku vihaorganisatsiooni. Paljud ajaloolased on kirjeldanud Ku Klux Klani Ameerika esimeste terroristidena; rühmituse peamiseks sihtmärgiks on läbi aegade olnud valdavalt afroameeriklased ja juudid.

Järjestikku on ajaloos tegutsenud kolm erinevat Ku Klux Klani. Esimene neist asutati Tennessee osariigis 1866. a kodusõja järel konföderatsiooni veteranide klubina. Nimi võeti kreekakeelsest sõnast *kyklos* (tõlkes „ring”), „klann” lisati alliteratsiooni huvides ja tulemust hääldati Ku Klux Klan. Peagi sai klubi eesmärgiks lõuna sõjajärgse ümberkorraldamise, eriti valimisprotsessi takistamine ning öine vägivald vabastatud afroameeriklaste vastu. Liikmed valmistasid endale ise kostüümid – linataolised hõlstdid, maskid ja terava tipuga mütsid –, mis olid mõeldud heidutama ja välimust varjama, rühmituse juhti (konföderatsiooni ratsaväe kindral Nathan Bedford Forrest) aga hakati nimetama „ülemvõluriks”. 1871. aastaks, kui föderaalvõimud osariike pidi laienenud rühmitusega aktiivselt võitlusse astusid, oli selle siht – valgete ülemvõimu taastamine lõunas – suuresti saavutatud ning enamjaolt lõpetas organisatsioon tegevuse.

Teine KKK sai alguse Georgia osariigis 1915. a: inspiratsiooniks oli samal aastal esilinastunud ülimenukas tummfilm „Rahvuse sünd” (*The Birth of a Nation*), kus ülistati esimest KKK-d, motivatsiooniks aga romantiline nostalgia endisaegse lõuna järele ja eelmiste kümnendite ulatuslik immigratsioon, mis teisendas tuntavalt Ameerika ühiskonna etnilist koosseisu. 1920ndatel küündis erakordse populaarsuse saavutanud organisatsiooni liikmeskond üleriigiliselt 4 miljonini; liikmemaksude, kostüümide ja märgiste müügi ning rituaalsete üritustega teeniti terve varandus. Just siis võeti organisatsiooni sümbolina kasutusele põlev rist (laenatud muistselt Šotimaalt, kus sellega märgiti sõja kuulutamist). Kõikjal riigis, ka põhjapoolsetes osariikides toimus hulgaliselt KKK paraade ja marsse; organisatsiooni palgal töötasid värbajad ja turundajad. Vägivallateod olid ohtrad: poomised, piitsutamised, inimröövid, happega moonutamised jne. Lisaks valgete ülemvõimu hoidmisele mustanahaliste ees vaenati juute, katoliiklasi (rühmituse põhiliseks tugipunktiks olid protestantlikud kogudused), üldisemalt välismaalasi, ametiühinguid (kardeti, et need viivad riigi bolševistliku revolutsioonini) ning evolutsiooniteooriat. Pooldati ranget moraali, sõjakust ja karskust. See KKK lõpetas tegevuse, kui 1930ndate Suure majanduskriisi ajal langes liikmete huvi kaasa lüüa drastiliselt.

Kolmandat korda tõstis Ku Klux Klan pead arvukate sõltumatute kohalike grupeeringutena 1950ndatel ja 60ndatel, et vastanduda kodanikuõiguste liikumisele ja segregatsiooni kaotamisele, sageli lõuna-osariikide politseijõudude ja osariigivalitsuste vaikival heakskiidul. Sel vahemikul reageeris föderaalvalitsus ägedalt ning mitmed KKK liikmed mõisteti mõrvades ja pommilahvatuste korraldamises ka süüdi. Ometi on sümboolne, et president Lyndon B. Johnson jõudis KKK-vastase sõnavõtuni üleriigilises tele-eetris alles valgenahalise naisaktivisti tapmise järel Alabamas 1964. a.

Olgugi KKK liikmesus pärast 1960ndaid järjepanu kahanenud (avalik põlgus on viinud organisatsiooni tänaseks varjusurma äärel) ja rassiline sallivuski lõunaosariikides seitsaadik tõusuteel, pole Klani esindatud vaated kuhugi kadunud, vaid leidnud väljundi neonatside ja muude võistlevate vihagruppide ettevõtmistes, keda on 21. sajandi Ameerikas hakanud interneti kolinuna hoogsalt juurde sigima.

LINTŠIMISFOTODEST

Vahemikus 1860ndatest 1960ndateni lintšiti Ameerika Ühendriikides teadaolevalt üle 6500 inimese, kellest umbes kolmveerand olid mustanahalised. Ligikaudu neli viiendikku lintšimistest leidis aset lõunaosariikides või siis Metsiku Lääne rajamaadel. Afroameeriklasi võis selline omakohus tabada (tõestamata) vägistamis-, röövi- või mõrvasüüdistuse korral, ent pahatihti oli süüdistuseks ka lihtsalt kas rassidevaheline seksuaalsuhe või hea majanduslik seis. Lintšimised toimusid linnaväljakutel, kooliõuedel, kirikute juures, põllu- või metsavaikuses, publikuks valged perekonnad igast ühiskonnaklassist, õiguskaitseorganid ja koguni kirikuõpetajad. Segregatsiooniajastul oli lintšimiste eesmärk mustanahaliste hirmutamine, et nad ei söandaks kasutada õigust valimas käia ega kinnisvara omada; nõnda jäid nad teise järgu kodanikeks, kel puudus võimalus valgetega võrdselt jõukust korjata, tööd saada või viisakale elamispinnale pääseda. Viimane kinnitatud lintšimisjuhtum valgete rassistide poolt pandi toime 1981. aastal Alabama osariigis.

Lintšimisfotod, mis Jacobs-Jenkinsi näidendis avastatakse, ei ole väljamõeldis. 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi hakul kogusid tuhanded inimesed lintšimistest tehtud fotosid, neid vahetati, osteti ja müüdi isekeskis ning saadeti lausa postkaartidena. Selliseid postkaarte ja fotosid võigaste kujutistega mustanahalistest meestest, naistest ja lastest, keda valge rahvasumm oli puude külge kinni sidunud, piinanud, sandistanud, üles poonud, maha lasknud või elusalt põletanud, kingiti sageli suveniiriks, paigutati suguvõsaalbumisse või talletati pööningul. Paljudel juhtudel poseerisid mõrvatute surnukehadega sajad valged, sealhulgas lapsed, kes olid kogunenud avalikku vaatemängu jälgima. Enam kui pooltel fotodel naeratavad poseerijad rõõmsalt, tähistades demonstratiivset tapatööd. Üldjoontes sarnanes fotode stiil samal perioodil populaarsete jahitrofeede fotodega.

TSIKAADIDEST

Tsikaadlased (*Cicadidae*) on tirdiliste seltsi kuuluv siristavate putukate sugukond, kuhu kuulub enam kui 3000 liiki. Neid leidub kogu maailma troopilises ja parasvöötmes, nad elavad nii kõrbetes, rohumaadel kui ka metsades. Tsikaade on kasutatud rahvameditsiinis, ususümbolite ja koguni rahana, ning nad on oluline toiduallikas inimestele ja paljudele loomadele-lindudele. Neid võib kohata eri kultuuride, sh mitmete Ameerika põlisrahvaste mütoloogias, kirjanduses ja muusikas, ning mõne Aasia liigi isaseid on nende meloodilise „laulu” pärast isegi puuris peetud.

Tsikaadid kasvavad üpris suureks: nende kehapikkus on kuni 7 cm, tiibade siruulatus aga kuni 18 cm. Iseloomulikud on lühikesed tundlad, kaks paari läbipaistvaid kilejaid tiibu, kumerate liitsilmade vahel kolmnurgana 3 lihtsilma. Nad ei hammusta ega nõela.

Heli tekitavad ainult isased, kelle alakõhul asub paar kumerdunud plaate – timbaleid. Lihased tõmbavad timbali sissepoole, lihase lõtvumisel taastub algasend, heli aga tekib timbali kumeruse muutumisel. Isegi väike mägitsikaad täidab stepitasandikud valju siristamisega, troopikas moodustavad tsikaadid õhtuti lakkamatult kõlava tausta. Aafrikas elav liik *Brevisana brevis* on hinnanguliselt maailma kõige valjem putukas, kelle „laul” küündib 110 detsibellini (mootorsae helitugevus). Ehkki leidub liike, kelle heli meenutab teravuselt näiteks vedurivilet, on teiste muusikaline sirin pigem sarnane ritsikate omaga.

Tsikaadide elutsükel jaguneb kolmeks: muna, vastne, valmik. Emased munevad peente okste koore alla või lehtede vartesse. Koorunud vastsed langevad maha ja kaevuvad pinnasesse, kus toituvad taimemahladest ja teevad enda ümber tihenendud seintega „hälli”. Arengu lõppemise eel tõusevad nad massiliselt maapinnale, kus tiivuliste valmikute elu kestab vaid mõne nädala, täpselt nii kaua, et leida paariline ja muneda.

Arvatavasti kuulsaimaks tsikaadide perekonnaks ongi Jacobs-Jenkinsi näidendis kujundina kasutatud perioodilised tsikaadid (*MagicalCada*). Kui tüüpiliselt kestab tsikaadide elutsükel aasta, siis nendel Põhja-Ameerikas esinevatel liikidel vastavalt kas 13 või 17 aastat, mis on putukariigi pikimate seas. Nõnda ilmuvad valmikuks muunduvad perioodilised tsikaadid välja kevaditi vaid iga 13 või 17 aasta tagant: lühikeseks ajaks siginevad pinnasest miljonid putukad, kes paaritumise järel peagi surevad. Teadlased usuvad, et selline tsükel on evolutsiooni käigus kujunenud ellujäämisstrateegia, mis kahandab kiskjatega kokkupuutumise tõenäosust. Perioodiliste tsikaadide leviala ulatub USA Kesk-Läänest kuni lõunaosariikideni ja eri pesakondade ilmumistsüklid ei kattu isekeskis.

Kreekas, kus aastase elutsükliga tsikaadid ilmutavad end üldjuhul juulikuus,

tähistas väljend „tsikaadide aeg” antiikajal aasta kõige palavamat osa: päikeselist suve koos viinamarjade küpsemisega enne saagikoristust. Ka tuntud õpetlik muinasjutt „Rohutirts ja sipelgas”, mille süžee pärineb antiik-Kreeka valmimestriilt Aisoposelt, sisaldas rohutirtsu asemel algselt just tsikaadi.

Leviku poolest kõige kaugemale põhja tungiv mägitsikaad püüti Eestis esmakordselt kinni 2015. a.

RAKVERE TEATER

Näitlejad – Liisa Aibel, Rainer Elhi, Margus Grosnõi, Jaune Kimmel, Ülle Lichtfeldt, Märten Matsu, Silja Miks, Madis Mäeorg, Tiina Mälberg, Tuuli Maarja Möller, Laura Niils, Anneli Rahkema, Peeter Rästas, Eduard Salmistu, Johannes Richard Sepping, Tarvo Sõmer, Elar Vahter ja Imre Öunapuu
Valgustajad – Martin Piir, Kerdo Vainer ja Roomet Villau
Helitehnikud – Peeter Pilv, Andres Raja ja Aivar Jürimets
Inspitsendid – Katrin Kalamets, Aune Kuul ja Eili Neuhaus
Grimeerijad – Maret Kongi ja Veroonika Rego
Kostümeerijad – Anne Joorits ja Kaja Kupp
Rätsepad – Anne Komp, Merli Matti ja Kaja Uustalu
Butafoor-dekoraator – Helen Padu
Puusepp – Aare Vilba
Lavatehnikud – Aimar Ehas, Reio Kiviberg, Riho Lillakas, Ottomar Sukko, Hendrik Vilde ja Mati Väljaots
Bussijuht – Tõnu Tammjärv
Lavastusala juht – Tiit Kalm
Lavastusala juhi abi – Maie Nurmoja
Juhi abi – Helle-Mall Niinemets
Korraldusjuht – Marika Tint
Turundusspetsialist – Evelin Rikma
Reklaamijuht – Kristo Kruusman
Müügiadministraator – Daisy Kull
Projektijuht – Liis Lillemägi
Trupijuht – Getter Marii Kalvik
Etendusteenistuse juht – Indrek Apinis
Raamatupidajad – Tuuli Jaansen ja Merle Siirak
Arhivaar-spetsialist – Mari Vitskovski
IT-spetsialist – Aleksander Kikkas
Arvutigraafik – Peeter Rästas
Kirjandustoimetaja – Lauri Saaber
Dramaturg-lavastaja – Urmas Lennuk
Kino osakonnajuht – Brenda Pastimäe
Kino osakonnajuhi abi – Tuuli Puust
Kino teenindajad – Julia Gorjainov, Dagmar Kams, Olga Kikkas ja Laura Rosin
Kino abiteenindajad – Kadi Leen Aibel, Annaliis Alavere, Helena Mägi, Anastasia Nikultša, Jana Turapina ja Madleen Voigt
Teenindusjuht – Iris Tander
Teenindusjuhi abi – Marje Nurmepaju
Kohvikuteenindajad – Grete Alavere, Andželika Krikun, Kerli Kõrkjas, Elis Kukk, Leena Romov ja Katrin Teichmann
Abiteenindajad – Epp Kaljos, Liivi Kasemets ja Siim Kroonmäe
Publikuteenindajad – Inge Kelk, Agnes Kink, Tiina Krutto, Urve Kukk, Maarika Miilman, Marje Nurmepaju, Ülla Nõmmik, Helerin Obertun, Elsa Punapart, Elle Salusoo, Viive Vaab ja Pilve Volter
Kokad – Reet Kalde ja Liina Orgus
Abikokad – Kaili Kütt ja Evi Simson
Koristajad – Leena Freiberg, Nelli Hudik, Oksana Hurina ja Gulnara Kert
Majahoidja-hoovikoristaja – Taimi Tanning
Parkimiskorraldajad – Toomas Aettik ja Karl Alex Päären
Peakunstnik – Krista Aren
Loominguline juht – Peeter Raudsepp
Teatrijuht – Velvo Väli

Kavalehe koostas Lauri Saaber, kujundas Peeter Rästas.

Eesti Kuu
Teatri
agentuur

Eesti Etendusasutuste Liit
Estonian Association of
Performing Arts Institutions

piletilevi

RAKVERELEV